

Հ. ԱՐԱՄՅԱՆ

Վ Ե Հ Ա Փ Ա Ռ Ը

Ծրկու նախկին ճեմարանական ընկերներ, միմյանց հասակակից և օծակից, նույն տարում և համարյա միաժամանակ կաթողիկոսացան և դրանով հանդիսացան առիթ համադգային, համաժողովրդական ցնծության և խանդավառության:

Գարեգին Կաթողիկոս Հովսեփյանցն ու Ամենայն Հայոց Ընդհանրական Հայրապետ Գեորգ Չորեքյանը սրտակից ու մտերիմ ընկերներ են եղել Ս. Էջմիածնի Հոգևոր Ծեմարանի գրասենյակներից, և այդ բարեկամությունը աճել ու ամրապնդվել է տարիների հետ միասին:

1945 թվականի ապրիլի 8-ին էր, որ Գարեգին արքեպիսկոպոսը օծվեց Անթիլիասում և դարձավ Մեծի Տանն Կիլիկիո Գարեգին Ա. Կաթողիկոսը, մեծաշուք հանդիսավորությամբ, որին ներկա էին ո՛չ միայն Կիլիկյան թեմերից, այլև հարևան երկրներից՝ Պաղեստինից, Անդրհորդանանից և Եգիպտոսից եկած տասնյակներով եկեղեցական և աշխարհական գործիչներ և տասնյակ հազարներով ժողովուրդ:

Դրանից ավելի մեծահանդես, ավելի հուրիչ և սրտազրավ արարողություն տեղի ունեցավ Ս. Էջմիածնում, մոտ երեք ամիս հետո:

Ազգային-եկեղեցական համագումար էր Էջմիածնում, տը հավաքվել էին Հայաստանի և Սովետական Միության զանազան թեմերից հասած պատգամավորներ, ինչպես նաև աշխարհով մեկ հողմացրիվ եղած արևմտահայության պատգամավորներ՝ հայրենի եզերք հասած անդրծովյան և ան-

դրծովկիանոսյան հայկական համարյա բոլոր պաղոթներին: 111 պատգամավորներ էին, որ միաձայնությամբ Ամենայն Հայոց Հայրապետության Գահի համար Գահակալ ընտրեցին Գեորգ արքեպիսկոպոս Չորեքյանին, որն. հուլիսի 3-ին օծվեց և դարձավ Գեորգ Զ. Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց: Այնինչ Էջմիածնի Մայր Տաճարի դարավոր կամարների տակ արձագանքում էին այս մեծ համլավն արար-աշխարհի հայության ծանուցանող ցնծաձայն ղողանջները, համագումարի պատգամավորները լաց էին լինում ուրախությունից:

Այս տողերը գրողը բախտավորություն ունեցավ ներկա գտնվելու այս պատմական մեծ նշանակության՝ տամկացած աչքերով, խընդալից հոգով:

Կիլիկիայի Գարեգին Ա. Կաթողիկոսը, որն անձամբ մասնակցում էր այս համագումարին, և Գեորգ Զ. Հայրապետը այնքան խորը հարգանքի, սիրո և հիացքի առարկա էին ողջ հայության կողմից, որ տարվում էինք մոռանալու նրանց արդեն մոտ ութսունամյա հասակը և այն պատիր հույան ունեինք, որ նրանք գուցե կլինեն դարակյաց՝ իրենց դարավոր ու փառավոր Գահերի վրա...

Բայց մեր պատիր ինքնահանգստացումին մեջ առաջին ցավազին զարթոնքն ունեցանք 1952 թվականի հունիսին, երբ Անթիլիասից գլոժկան հեռագիրն հաղորդեց, թե ոչ ևս է Գարեգին Ա. Հայրապետը Կիլիկիայի...

Դեռևս Կիլիկիայի թափուր Գահի վրայից սգի քողը ըվերացած, դեռևս հոգեւոյս Գարեգին Վեհի մահվան կսկիծի կոտտանքը ըմեղ-

մացած, ահա ուրիշ ցնցիչ ու ցավազին հարված Հայ Նկեղեցուն... ո՛չ ևս է Ամենայն Հայոց Հայրապետը...

Թափուր են մեր Հայրապետական երկու Գահերը և մեր սրտերը՝ սգատխուր...

Վեհ՝ Իր պարթև և ուղղորդ հասակով, վեհ՝ Իր շարժումների մեջ, վեհ՝ Իր ղեկավարմանը և մտածողությանը, վեհ՝ Իր յուրաքանչյուր խոսքով և արտահայտությամբ, վեհ՝ Իր բովանդակ անձնավորությամբ — այդպիսին էր հոգեւոյս Գեորգ Զ. Հայրապետը: «Վեհասփառ» տիտղոսն ինքնին գալիս էր շուրթերիդ՝ Նրան դիմելիս, և եթե այդ բառը արդեն ստեղծված ու դարավոր գործածությանը նվիրագործված չլիներ, որպես յուրաքանչյուր Հայոց կաթողիկոսի կապված պատվանուն, պետք էր ստեղծել այն՝ հատկապես Գեորգ Զ. Կաթողիկոսի համար:

Նրան տեսած, Նրա հետ զրույց ունեցած յուրաքանչյուր մարդ, լինելով մերազնյա թե օտարերկրացի, անվրեպ ունենում էր Նրանից վեհության այդ տպավորությունը և խոստովանում այդ:

Հոգեւոյս Գեորգ Զ. Կաթողիկոսի նկարագրի ակնբախ բնորոշ մյուս գիծը Նրա իմաստությունն էր: Իմաստությամբ ակադեմիկ էր Նրա հայացքը, իմաստուն էին Նրա աչքերը, իմաստուն՝ ա՛նգամ Նրա լուսնությունները:

Մեր հին կաթողիկոսներից ոմանց անվան անբաժան կերպով կցված է բնորոշող մի բառ. մին՝ «Շինող» է, մյուսը՝ «Շնորհալի»: Եթե հարկ լինել Գեորգ Զ. Հայրապետին էլ բնորոշող մի որակում տալ, պիտի այդ որակումը լինել «Իմաստուն» — Գեորգ Իմաստուն:

Արծվային սրատեսությամբ ու խորաթափանցությամբ օժտված միտք էր Նա: Ժամանակին մեջ հեռավորը և տարածության մեջ հեռավորը չէին կարող վրիպել Նրա մտքի տեսողությունից: Դրա համար էլ պատմության դեմքերն ու դեպքերը, ինչպես նաև ներկայումս հեռաստաններում գործող անձերն ու կատարվող եղելությունները տեսնում էր հստակորեն: Հեռավոր հայ գաղութներում գործող հոգևորական թե աշխարհա-

կան գործիչների մասին, ինչպես նաև այդ գաղութներում տեղի ունեցող դեպքերի մասին ուներ զարմանալի ճշգրիտ ճանաչողություն, շատ անգամ ավելի ճշգրիտ, քան այն մարդկանց մոտ, որոնք անձամբ ապրել և գործել էին տվյալ գաղութում երկար տարիներ... Նրա հետ հանդիպումներն ու զրույցները անփոխարինելի էին մտքիդ ու հոգուդ համար: Հեռանալով Նրանից, զգում էիր, որ մի բանով աճել ես, որ ավելացել է ճանաչողությունդ մարդկանց և իրերի, դեմքերի և դեպքերի մասին: Հեռանում էիր՝ ինչպես հեռանում ես իմաստալից մի մատյանից, ցավելով, որ գիրքն ավարտվեց: Բայց գիրքը, ինչքան էլ իմաստությամբ ու համով-հոտով գրված լինի, միշտ միևնույն բանն է կրկնում, թեկուզ փերենթեցես տասն անգամ: Իսկ իմաստուն Կաթողիկոսի հետ յուրաքանչյուր վերահանդիպումիդ, լսում էիր նորը, անտիպը, անակնկալը, ու լիանում էր հոգիդ:

Այս իմաստուն Հայրապետը, այս բազմաբեղուն միտքը ուներ գեղեցիկ մտահղացումներ, լավ մշակված հիմնալի ծրագրեր, բայց կարողացավ կենսագործել մեկ մասը միայն:

Որովհետև իր տեղապահության տարիներն համընկան պատմության ամենավիթխարի պատերազմի տարիների հետ: Ազատասեր և խաղաղատենչ մարդկության ամբողջ ուժերը պետք էր լարել մեկ տաղանջությամբ միայն — դեպի հաղթանակ՝ ընդդեմ մարդկությունը ստրկացնել ձգտող խավարի ուժերի: Ազգընտիր Տեղապահն արեց Իր ամբողջ հնարավորն այդ տաղանջությամբ: Նրա մտահղացումն ու Նրա նախաձեռնությանց արդյունքն էին, Համաշխարհային երկրորդ պատերազմի տարիներին, «Սասունցի Դավիթ» և «Գեներալ Բաղրամյան» տանկային շարասյուները, որոնց գոյառման գործին լծեց, Իր ազդու կոչերով և կոնդակներով, Սփյուռքի հայությունն էլ: Նշանակելի եղավ Նրա դերը Կովկասի պաշտպանության գործում, որի համար Պետության կողմից արժանացավ շքանշանի:

Հետպատերազմյան տարիներին էլ՝ իր կաթողիկոսացումից հետո, պալմանները բարենպաստ չէին, իսկ անելիք շատ գործեր կային:

Վեհափառը, տեղի տալով կողակասյան թեմերի հոգևորական և աշխարհական գործիչներին դիմումներին և պնդումներին, հավանել էր, որ տոնվի Իր ծննդյան ութսունամյա հոբելյանը. դա կհանդիսանար առիթ, որ Սփյուռքի թեմերից բազմաթիվ ներկայացուցիչներ գային Մայր Աթոռ, ամրապնդվեր կապը Մայր Աթոռի և թեմերի միջև, Մայր Հայրենիքի և Սփյուռքի միջև: Այդ ծրագիրը հնարավոր չեղավ կենսագործել:

Վեհափառը, երկար տարիների Իր փորձի և Իր խորը խորհրդածությունների հիման վրա, ամիսներով տքնել էր գիշեր ու ցերեկ և շարադրել Հայաստանյայց եկեղեցու սահմանադրության նախագիծը, որ էջմիածնում գումարված ազգային-եկեղեցական համագումարի կողմից պետք է քննարկվեր և վավերացվեր: Այդ հնարավոր չեղավ քաղաքական լարվածության հետևանքով:

Նույն այդ պատճառով հնարավոր չեղավ հաճախակի նվիրակություններ ուղարկել արտասահման, ինչպես ծրագրել էր Վեհը: Կարելի չեղավ արտասահմանից ստանալ ձեմարանի և Մայր Աթոռի մյուս կարիքների համար թեմերից խոստացված նյութական օգնությունը:

Հավանալ այս բացասական ազդակներին, Գեորգ Զ. Կաթողիկոսն այնուամենայնիվ կարողացավ, շնորհիվ վերև նշված Իր վեհությանն ու իմաստությունը, հսկայական գործ կատարել և հանդիսանալ էջմիածնի զարթոնքի մեծ ճարտարապետը: Նա կարողացավ Մայր Աթոռը դուրս բերել այն հարաբերական ծանր վիճակից, ուր ընկել էր Համաշխարհային առաջին պատերազմի տարիներին:

Վեհափառի օրով Հայ եկեղեցին բոլորեց հոգևոր զարթոնքի մի նոր շրջան: Վաղուց դադարած «Արարատ» ամսագրի փոխարեն ստեղծեց «Էջմիածին» ամսագիրը: Վաղուց փակված Գեորգյան Հոգևոր ձեմարանի փոխարեն վերաբացեց նոր ձեմարան: Նա կարողացավ ստեղծել նոր միաբանություն, հներին վերախմբելով Իր շուրջը և նոր հոգեվորականներ ձեռնադրելով: Վերակազմակերպեց Հայաստանի և Սովետական Միության սահմաններից ներս գտնվող թեմերը: Հա-

կառակ քաղաքական լարվածության, որից առավելագույն չափով օգտվում էին հայ ժողովրդի ներքին թե արտաքին թշնամիները, Վեհափառ Գեորգ Զ.ը կարողացավ բարձրացնել էջմիածնի հմայքն ու հեղինակությունը Սփյուռքի թեմերում և գործուն ղեկավարություն ցույց տալ արտասահմանյան թեմակալ առաջնորդներին, Պատրիարքական Աթոռներին:

Էջմիածնի համար դարավոր ավանդություն է շահմանափակվել զուտ կրոնական-հոգևորական գործունեությամբ, այլ, որպես հարազատ ժողովրդի անբաժանելի մաս, մտահոգվել նաև ազգի ընդհանուր բարօրությամբ ու ճակատագրով:

Այսպես է, որ Վեհափառը անտարբեր չմնաց, երբ հայ ժողովուրդը, Համաշխարհային երկրորդ պատերազմի վախճանին, ձգտում էր վերստանալ բռնագրավված իր ազգային հողերը: Պատմական մնալու սահմանված իմաստուն, փաստալից և համոզիչ մի դիմումով մեծ տերությունների պետերին, Իր հայրական հեղինակավոր և ազդու ձայնը միացրեց ընդհանուր ազգի դիմումներին:

Վեհափառը կոնդակով դիմեց արտասահմանյան թեմակալ առաջնորդներին, որպեսզի նրանք առավելագույն չափով աջակցություն ցույց տան հայրենադարձության մեծ շարժումին:

Վերջին տարիներս Վեհափառի գլխավոր մտասկզբումն ու մտահոգությունն էր խաղաղասերների շարժման հաղթանակը: Դրա համար էլ Նա մասնակցեցավ խաղաղության գործը ամրապնդելու ձգտող բազմաթիվ ժողովների, ունեցավ մի շարք ազդու ելույթներ, բանավոր թե գրավոր, խաղաղության օգտին:

Բերում ենք այն հայտարարությունը, որ Վեհափառը բարեհաճեց անել այս տողերը գրողին 1950 թվականի օգոստոսին, վերադարձին այն ժողովից, ուր Մոսկվայի և Համայն Ռուսիո Պատրիարք Ալեքսի և Համայն Վրաց Կաթողիկոս-Պատրիարք Կալիստրատի հետ միասին՝ ձայն էր բարձրացրել հանուն խաղաղության.

«... խաղաղության առավելություններն ակներև են: Խաղաղության պայմաններում մարդկային կյանքի կորուստ չի լինում.

մարդիկ աշխատում են և ստեղծագործում, աշխատում են երկար և երջանիկ ապրել, և այդ յուրաքանչյուր մարդու իրավունքն է: Խաղաղության պայմաններում է, որ ստեղծվում են տնտեսական լավագույն կյանքի, կենսամակարդակի հարաճուն բարձրացման միջոցներ, ստեղծագործվում են արվեստի, գրականության հրաշակերտներ, առաջադիմում է գիտությունը: Կան պնդողներ, որ պատերազմը բարիք է, ինչպես օրինակ ուն գնեհալ Շապինի... Բայց այդ պնդումն անհիմն է: Կան պնդողներ, որ պատերազմը առաջ է բերում առաջադիմություն, կատարելագործություն: Իսկ ի՞նչ բնագավառում— գնեհների բնագավառում: Այսինքն կատարելագործվում են մահվան և քանդումների գործիքները: Իսկ դա չարիքի առաջադիմությունն է հանդիսանում: Ո՛չ, ինչ կողմից էլ քննենք, պատերազմը միայն և միայն չարիք է ծնում:

Խաղաղությունը միայն հնարավորություն է տալիս ներշնչիկ կյանքի, ստեղծագործական թափի, արվեստի հրաշակերտների գեղակերտումին: Մեր արվեստի, շինարարության, գրականության կոթողները չեն ստեղծվել այն ժամանակները, երբ մեր ժողովուրդը հարաբերաբար խաղաղ կյանք է ունեցել: Իսկ սովետական շրջանի երեսուն տարիներին ի՞նչու առաջադիմեցինք այս աստիճան և ու-

նեցանք մեծամեծ կենսագործումներ բուրրացնող բնագավառներում: Որովհետև վայելեցինք անընդմեջ խաղաղություն, եթե չհաշվենք Հայրենական պատերազմի շուրջ շորս տարիները: Հասարակական-տնտեսական նոր հասարակարգում, երբ մարդիկ խաղաղ կյանք ունեն, ընդունակ են հրաշքեր գործելու... Մեր ամենօրյա աղոթքն է, որ խաղաղությունը թագավորի աշխարհի վրա: Մեծ գործ են կատարում խաղաղասերները. օրհնյալ լինեն նոքա»:

Այս տողերը քաղված են ավելի երկարաշունչ մի հայտարարությունից, որ Վեհափառն արել էր մեղ և որ ամբողջությամբ լույս տեսավ «Էջմիածին» ամսագրի 1950 թվականի հուլիս-օգոստոսի միացյալ համարում:

Որովհետև խաղաղության պահպանման և ամրապնդման գործը մնում է՝ ինչպես բովանդակ մարդկության, այնպես էլ մեր ժողովրդի համար օդի և ջրի չափ կենսական, մեկ անգամ էլ ընթերցողի առանց ենք դնում հայրապետական պատգամը, որ այժմ ավելի է սրտառու և ներգործուն, լինելով մի տեսակ անդենակնից հնչող կոչ, կո՛չ, որ խաղաղության մարդասիրական և ազգասիրական մեծ և նվիրական պայքարին զինվոր լինի յուրաքանչյուր հայ, աշխարհի տ՛ր կետի վրա էլ գտնվելիս լինի: Հոգեւոյս Վեհի վերջին կամքն է այդ:

Հավերժ փա՛ռք մեծագործ Գեորգ իմաստուն Հայրապետի անմահ հիշատակին:

